

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД БЪЛГАРСКАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ ПЕРИОД

Проф. д-р Боян Кулов

*Институт за изследване на климата, атмосферата и въздуха
Българска академия на науките*

Резюме. Оценката на настоящото състояние на образователната система в България не задоволява европейските и националните изисквания по редица показатели. Основна цел на това изследване е да сравни и анализира динамиката на системата в периода след промените от 1989 г. и на основата на разкритите тенденции да идентифицира и степенува предизвикателствата пред нея, от гледна точка на тяхното значение за качеството на създавания от системата социален капитал. Обект на изследване са основните елементи, включително входът и изходът, на системата на предучилищното и училищно образование: от МСКО-0 до МСКО-3 според Международна стандартна класификация на образованието на ЮНЕСКО. Авторът използва официални данни, сравнителни анализи и оценки на Националния статистически институт, „Евростат“ и други европейски институции, Световната банка, както и публикации на български експерти. Резултатите опровергават хипотезата, че намаляването на населението на страната в постсоциалистическия период е главната причина за съкращаването на броя на училищата и преподавателския състав. Сред най-важните предизвикателства пред българската образователна система изпъкват преди всичко проблемите на входа на системата (училищната инфраструктура, на първо място, на степен МСКО-0), както и количеството на основни елементи на системата, като преподавателите и училищата. Особено ударение се поставя на непрекъснатото задълбочаване на посочените предизвикателства в геопространствен аспект.

Ключови думи: образователна система; България; тенденции; предизвикателства; социален капитал

Увод

Развитието на образователната система е водещият фактор, който определя качеството на създавания социален капитал и преодоляване на настоящото незавидно място на България в социалното и икономическото пространство

на Европейския съюз (ЕС). В постсоциалистическия период образователната система на страната се променя в условията на дълбока, продължителна и многоаспектна криза, по-скоро поредица от кризи, някои от които продължават и в този момент. В този контекст, особено остър и хроничен е дефицитът на средства за социални дейности. В образователната сфера например през 1990 г. относителният дял на разходите за образование в брутния вътрешен продукт на страната е 5,1%, но между 1992 и 1996 г. този показател показва ясна тенденция на намаление и достига 3,1% (България 96, 1997). През 2021 г. (последната, за която са предоставени данни на ЕС) делът на публичните разходи за образование е все още 4%, което представлява дори нарастване спрямо десет години по-рано (3,4% през 2011 г.)¹.

Това е една от най-съществените причини, поради която членството на България в ЕС (2007), което обхваща почти половината от изследвания 33-годишен период, не би могло да се оцени като положително по отношение на образователната сфера. Вместо увеличение на инвестициите с изпреварващи темпове, спрямо средните за ЕС, страната не само не успява да постигне средния за ЕС относителен дял (5% за 2021 г.) на разходи за образование от брутния вътрешен продукт, но не достига дори и дела, отделян още в самото начало на изследвания период (България 96, 1997). В резултат, качеството на образователния продукт не задоволява нито националните, нито изискванията на ЕС, което оказва пряко влияние върху качеството на социалния капитал.

Решаваща роля за дефицита на инвестиции в социалната сфера играе идеологически предизвиканото и подхранвано драстично „съкращаване“ на държавата и нейните институции, което предизвиква и/или стимулира поредица от икономически и демографски проблеми. Въпреки финансовата подкрепа и консултациите на външни и вътрешни експерти, включително от международни институции от ранга на Групата на Световната банка, икономическо развитие на България през изследвания период се характеризира с абсолютно и относително бавни темпове и особено ярко изразени геопространствени диспропорции. Населението в риск от бедност (относителният дял на бедните) – доказано значим показател за образователни резултати – през 2020 г. представлява 23,8% (Timeline, 2022), а относителният дял на лицата с еквивалентен разполагаем доход под определената линия на бедност е не само значително по-висок от средния за ЕС (16,7%), но и нараства в сравнение с 2010 г.

Очаквано, характерният за късния социалистически период социално-психологически процес на „вътрешна емиграция“ – затваряне в тесен семеен и приятелски кръгове – се трансформира в реална емиграция, особено след присъединяването към ЕС. Отчетеният през 2020 г. в България най-голям естествен спад на населението в ЕС (Regions 2022) се дължи в приблизително еднаква степен (53/47) на отрицателните темпове на неговото естествено

движение и на отрицателната нетна миграция (НСИ 2022). В резултат, между 1989 и 2021 г. България губи около 28% от населението си, като процесът продължава със сравнително високия темп от около -0,7% годишно (НСИ 2022). Военните действия в Украйна и коренните промени в геополитическата карта на света представляват допълнителен, утежняващ социално-икономическата ситуация фактор, който се проявява особено тежко и с недвусмислени дългосрочни последици в източната част на Европейския регион.

В своята съвкупност горепосочените фактори оказват подчертано отрицателно влияние върху основните социални институции на страната, включително тези, които предоставят образователни услуги. В същото време, тези услуги са едни от най-съществените не само по отношение на настоящето на всяка държава – включително поради тяхната способност за привличане на чуждестранни и местни инвестиции във високотехнологичните индустрии, но и спрямо бъдещето, тъй като влияят преди всичко върху възпроизводството и качеството на социалния капитал. В този контекст, настоящото изследването цели да анализира предизвикателствата пред българската образователна система в периода след промените от 1989 г. и на основата на разкритите тенденции ги степенува съобразно тяхното значение за нейното бъдещо развитие.

Данни и методика

Създаването на адекватни политики за развитие на българската образователна система, планирането и взимането на решения налагат използването на значителен обем статистически данни. С цел повишаване обективността на анализите, интерпретациите и изводите, това изследване цитира не само относителните, но и наличните абсолютни официални данни и информация, които се предоставят от Националния статистически институт, „Евростат“ и други европейски институции и Световната банка. Отчитат се не само затрудненията, наложени от дължината и динамиката на изследвания период, но и фактът, че прекалено честата смяна на дефинициите, индикаторите и методиките на тяхното създаване както на национално, така и на европейско и световно ниво, прекъсва времевите редици и силно затруднява научното изследване. Съответните институции коректно отбелязват промените, но липсват достатъчно мерки за възстановяване съпоставимостта на данните, което обезсмисля голяма част от статистическата дейност и води до заблуждения на обществото, което се нуждае от тях.

Само в рамките на изследвания над 30-годишен период методиката на статистиката в сферата на образованието, която се базира на разработената от ЮНЕСКО през 1976 г. Международна стандартна класификация на образованието (МСКО) и се използва и от Групата на Световната банка, е ревизирана през 1997, 2011 и допълнена през 2013 г. Промените в системата на българското образование, свързани с прилагането на Закона за предучилищното и

училищното образование (Закон 2015), водят до ново прекъсване на времеви-те редици в тази сфера през учебната 2017/2018 г. Последното подобно прекъсване, което прави данните несъпоставими с предходните учебни години „поради промени в източника на данни и референтната дата“, е от учебната 2021/2022 г. (НСИ 2022). Инвестирането на достатъчно усилия и средства за осигуряване съпоставимостта на статистическите данни и информация е задължително за формиране на научно-обосновани политики и взимането на решения, които се основават на обективни знания и доказани факти. Това е условие, без което са невъзможни оценката на прилаганите мерки и осигуряването на по-високо качество на функциониране на образователната система на България.

Сравнителен анализ на основните елементи на българската образователна система и свързаните с тях предизвикателства

Един от парадоксалните резултати на реформите в образователните политики в постсоциалистическия период, посочен от Христова (2009), е съкращаването на най-важните елементи на структурата на българската училищна система (I – XII клас), при това с темпове, които съществено изпреварват негативните геодемографски и географски промени в страната. Във времеви аспект, абсолютното намаление на броя на детските градини, училищата, учителския персонал и учениците продължава в целия постсоциалистически период, включително след присъединяването на страната към ЕС. Съкращаването се случва въпреки многобройните факти, които ясно показват, че училищното образование през този над 30-годишен период стабилно и почти неизменно заема дъното по почти всички показатели на сравнителните класификации на образователните резултати в ЕС, за които държавата е осигурила официални данни. Както се подчертава в проучване на Световната банка, тези резултати не са се променили значително през последните 14 години, така че качеството на образованието остава основен проблем в началното и средното образование на България (Timeline 2022). През 2022 г. България демонстрира най-ниските резултати в ЕС по показателя „15-годишни със слаби умения“ в решаващите области на образованието, като четене (47,1%, при средно за ЕС 22,5%) и природни науки (46,5%, при средно за ЕС 22,3%), като по математика е на предпоследно място с 44,4%, при средно за ЕС 22,9%. Резултатите по математика дори намаляват с 2,7% в сравнение с тези отпреди десет години. Очевидно тенденциите на непропорционално съкращаване на елементите на образователната система свиват достъпа до образование, намаляват добавената стойност на този вид услуги и пряко въздействат върху качеството на възпроизводството на българския социален капитал, особено в геопропространствен аспект.

Вход и изход на образователната система

Актуалното място на България по отношение на целите, договорени в рамките на Европейското пространство за образование, се описва в детайли чрез показателите за оценка на текущото състояние и тенденциите на развитие на изследваните елементи на предучилищното и училищното образование, които обхващат първите четири степени на образователната система (МСКО-0 до МСКО-3). Един от водещите показатели, използвани в Стратегия „Европа 2020“ – България от 2010 г. насам, е „Лица, напускащи преждевременно системата на образованието и обучението (на възраст 18 – 24 години)“. Той отчита относителния дял на лицата, които напускат системата, завършили най-много основно образование, от населението на същата възраст². През 2021 г. в България показателят (12,2%), не само не достига целевите стойности на ЕС (10%), но дори и националните целеви стойности (11%), дефинирани в Националната програма за реформи на Република България (2011 – 2015 г.)³. Не се забелязва съществена промяна в тенденцията за изменение на този показател от 2011 г. (11,8%) насам. Геопространственият анализ на напускащите системата с най-много основно образование разкрива и значителни хоризонтални диспропорции: от една страна, между градските и селските райони – съответно 6,8% и 23,7%, а от друга, между самите региони – 6,7% в Югозападния регион и 21,6% в Югоизточния (Timeline 2022).

Друг аспект на достъпността до образование и грижи – тези, които се получават в най-ранна детска възраст, също демонстрира, че въпреки декларациите на държавата (Timeline 2022) през 2020 г. (последната, за която са представени данни) България заема едно от последните места в ЕС и по показателя „Участие в образованието в ранна детска възраст (от 3-годишна възраст до възрастта за започване на задължително начално образование)“. Едва около 80,1% от общия брой на децата в тази възраст са обхванати от образователната система, при средно 93% за ЕС. Стойностите и по този показател също така не само не достигат целите на Съюза, но са по-ниски и от националните данни за България от 2013 г. (83,8%). Както представените данни, така и негативната тенденция на тяхното изменение поставят в по-неблагоприятно образователно положение детския контингент в тази определяща в много отношения степен на образователните услуги. Отново особено тежък е проблемът в регионален аспект. Но дори и в столицата – една от най-желаните дестинация за живот на много млади семейства, недостигът на места в 2022 г. е над 7000 за деца на възраст от 3 до 6 години, по данни на Столична община.

Един от най-значимите фактори, които несъмнено влияят върху достъпа до качествено образование и рефлектират отрицателно върху ефективността на образователната система, представлява социално-икономическата и тясно свързаната с нея етническа сегрегация на учениците в неравностойно положение. За 2018 г. индексът на изолация на учениците в неравностойно положение

ние в България спрямо останалите ученици е 0,29, при средна стойност 0,16 за ЕС, което се отчита като най-неблагоприятния резултат сред останалите страни членки⁴. Изследване на PISA от 2019 г. сочи, че учениците със сходно социално-икономическо състояние и образователни резултати обикновено са концентрирани в едни и същи училища, което силно затруднява достъпа на учениците в неравностойно положение до качествено образование. Недостигът на основни образователни умения у тези ученици е над 60% в сравнение със средния недостиг за България, който варира между 44 и 47%⁵.

Специфична за България особеност представлява фактът, че образователната сегрегация засяга и се отразява най-вече върху третата по големина етническа група, която се самоопределя като ромска, и особено върху тази част от нея, за която майчиният език не е българският. Една от причините е, че тази етническа група населява предимно (51%) градските райони, където родителите често отписват децата си от училищата и детските градини, когато в тях преобладават ромските деца. Изследвания на Агенцията на ЕС за основни права показват, че три четвърти от ромските деца на възраст под 18 години в страната са изложени на риск от бедност и почти две трети от тези на възраст между 6 и 14 години посещават училище или детска градина, в които всички или повечето им съученици са роми. Тези данни подкрепят извода, че ефективността на програмите за премахване на образователната сегрегация в България е ограничена⁶, което създава условия за задълбочаване на това явление.

Образователна инфраструктура

Анализът на статистическите данни показва, че тенденцията на съкращаване на образователната инфраструктура се отнася в най-значителна степен предучилищното (МСКО-0), въпреки че съвсем не се ограничава до нея. Проблемът е в отрицателния кумулативен ефект относно качеството на социалния капитал на България, който се получава във времеви план, когато се засяга с най-голяма сила най-ниската образователна степен. Данните сочат, че за периода от 1990 до 2022 г. (НСИ 2022) с най-високи темпове намалява броят на детските градини – с 60%, от 4590 на 1817. Друг съществен елемент на образователната система – педагогическият персонал – също не прави изключение. За същия период той е намалял в тази степен на образование с 29%, от 28 776 на 19 975 заети. Очаквано, със същата величина (29%) са намалели и децата, обхванати в детските градини – от 304 000 в 1990 г. на 214 847 в 2022 г., с всички произтичащи от това последствия за качеството на образователните резултати в горните степени на системата.

Количественото съкращаване на основните елементи на образователната инфраструктура на основното и средното образование се характеризира със сравнително по-нисък, но несъмнено значителен темп. По-голямата част от затворените училища в България през постсоциалистическия период са на-

чални и прогимназиални. Така например през 1885 г., след Съединението, броят само на началните училища, без частните, е по-голям от общия брой на всички училища през учебната 2021/2022 г., взети заедно (2556 срещу 2373 – общообразователни, професионални и специални), въпреки два пъти по-малкото в сравнение със сегашното население на страната (3,2 милиона срещу 6,5 милиона жители) (Ivanova et al. 2017; НСИ 2022). През учебната 1989/1990 г. броят на основните и средните училища (начални, прогимназиални и средни/гимназиални) е 4134 при население от близо 9 милиона жители (НСИ, 1992) или едно училище от тези степени предоставя образователни услуги средно на 2177 жители. Тридесет и една година по-късно намалението на броя на всички училища в България – начални (I – IV клас, МСКО-1), съобразно Международната стандартна класификация на образованието от 2011 г., прогимназиални (V – VII клас, МСКО-2) и гимназиални (IX – XII клас, МСКО-3) – е с близо 43%, докато населението намалява само с 28%. Средногодишно броят на училищата в този период се съкращава с близо 55, а темпът на тяхното намаление на годишна база е около 1,5 пъти по-висок от този на спада на населението на страната. В резултат, през 2021 г. осигуреността на българското население с основни и средни училища е 1,3 пъти по-ниска от тази през 1989 – 1990 г.: едно училище обслужва средно 2739 жители, което представлява увеличение от 20%. В геопространствен аспект, образователната система на България също се „свива“: концентрира се във все по-малък и намаляващ брой населени места с произтичащите от това силно негативни социално- и икономическо-географски последици за обслужването на населението и устойчивостта на съществуване на селищата в страната.

Подобна целенасочена концентрация на образователната инфраструктура предполага, на първо място, широка публичност на съответната политика, придружена задължително от национално по мащаб обществено обсъждане, които в случая не са налице. На второ и трето място, подобна реформа трябва да бъде осигурена чрез съответни инвестиции в материалната база на останалите училища, както и рязко подобряване на тяхната транспортна достъпност, докато доказателствата за подобни действия сочат предимно в обратната посока. Моделът на финансиране чрез „делегирани бюджети“, въведен от началото на 2007 г., задълбочи държавно финансираното намаление на броя на училищата, което напълно предвидимо засегна най-тежко селата и малките градове, и особено младото население в тях. В резултат от пренасочването на ученици към „средишните“ училища през учебната 2007/2008 г. близо 15 000 ученици престават да посещават училище само в основните училища.

Съкращаването на образователната система оказва съществено негативно влияние върху административно-териториалната структура на страната, от гледна точка на самото съществуване в средносрочен план на значителен брой селища, което без образователни услуги от най-ниските степени, в най-

добрия случай, се поставя под въпрос. Значителната продължителност във времето, както и мащабите на промените в образователната инфраструктура изискват изследване на правите и обратните връзки между тези процеси и вътрешните и външните миграционни процеси на българското население, както и съпоставяне на синергийните и дисергийните (вж. Koulov 2020) ефекти от техните взаимодействия. Фактите, които отчита преброяването на население-то от 2021 г. – близо 45% от жените и 55% от мъжете в България са сменили местожителството си през последното десетилетие (НСИ 2022), се нуждаят от незабавни и задълбочени изследвания от учени от редица области на социалните науки.

Преподавателски персонал

Друг фундаментален елемент на системата на основното и средното образование – преподавателският персонал – също претърпява значителни количествени съкращения през постсоциалистическия период. На първо място, броят на учителите и ръководния персонал с преподавателска дейност, без възпитателите (МСКО 2011) намалява с 39% в сравнение с броя на учителите през учебната 1989/1990 г.: от 91 069 на 55 248 през учебната 2021/2022 г. (НСИ 2022; България 1997). Величината на това съкращение е по-ниска в сравнение с намалението на броя на училищата, но значително надвишава намаляването на населението на България през същия период (28%). Почти половината от учителите са на възраст над 49 години, а професията е извънредно феминизирана. Жените са 93% (Eurostat 2023), което затруднява балансираното взаимодействие с ученическия състав. Въпреки неколкотократно увеличение на средната учителска заплата през последните няколко години и увеличение на броя на учителите с 10% между 2005 и 2018 г.¹, все още се наблюдава недостиг на учители, особено в селските райони, където преобладават учениците от семейства в неравностойно положение.

Ученически състав

Броят на учениците в системата на българското основно и средно образование е също елемент, който задължително трябва да се отчете при оценката на трансформацията на системата в постсоциалистическия период. Сравнителният анализ в началните (I – IV клас), прогимназиалните (V – VII клас) и средните (VIII – XII клас) степени за периода между учебните 1989/1990 и 2021/2022 г. сочи намаление от почти 50% (1 404 820 ученици срещу 708 696 записани учащи; НСИ 2022; НСИ 1992). Величината на това намаление е също съществено по-висока от стойностите, с които намалява на населението на страната (28%).

В този смисъл, намалението на общия брой учащи би могло да оправдае до известна степен провеждането на целенасочена, публично обявена и задълбо-

чено обсъдена политика на съкращения на останалите елементи на образователната система. По-голямото намаление на броя на учениците в сравнение с броя на учителите за изследвания над 30-годишен период води до заключението, че понастоящем един учител обучава средно по-малко ученици, което по принцип би трябвало да се отрази положително върху качеството на учебния процес. Но индикаторите, които измерват образователните резултати, не потвърждават достатъчността на това условие в българските условия. Очевидно съществуват и други, специфични фактори, които оказват влияние върху ефективността на образователната система.

Заключение

Сравнителният анализ на динамиката на функциониране на разглежданата система по образователни степени очертава най-значимите неблагоприятни тенденции в нейното развитие, които се превръщат в решаващи – в стратегически аспект – предизвикателства, свързани с качеството на възпроизводството на българския социален капитал. На първо място, съкращаването на инфраструктурата на предучилищното образование и грижи надхвърля (или по някои показатели е поне равно на) нивото на съкращение на останалите степени на училищната система и съответно стеснява основата на възпитателно-образователната „пирамида“. В същото време, грижите и услугите в най-ранната детска възраст се явяват фундаментални и във времеви – и в геопространствен аспект, и дефинират в много висока степен именно входа на образователната система. Възможностите за ползване на такива услуги влияят в често решаваща степен върху миграционното поведение на младите родители както във вътрешен, така и в международен аспект. (Нарастващата актуалност на тези процеси, особено в европейски, но и в световен мащаб се доказва от факта, че „Евростат“ от няколко години вече отчита например чрез показателя „Лица, напускащи преждевременно системата на образованието и обучението (на възраст 18 – 24 години)“, мястото на раждане на децата, не само по отношение на отделната държава членка, но и спрямо външните граници на ЕС.)

На второ място, горепосочените анализи подкрепят заключението, че в постсоциалистическия период следните основни елементи на образователната система – училищата и преподавателите – намаляват с изпреварващи темпове в сравнение с рязкото намаляване населението на страната. От една страна, този извод опровергава твърдението, че демографската криза в страната се явява главната причина за съкращаването на училищата и преподавателския състав. От друга страна, предвид значението на горепосочените фактори за качеството на образователните услуги, тази тенденция обяснява в много висока степен незадоволителните резултати и на национално, но особено на регионално и местно ниво и се явява като допълнително предизвикателство,

контрапродуктивно относно усилията за повишаване качеството на социалния капитал на България.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

1. Timeline – European Education Area, Council of the EU. 2022. <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/education-area/timeline-european-education-area/>.
2. Измерване на напредъка към постигане на националните цели на „Европа 2020“ – Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Европейска комисия, 2010. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:BG:PDF>.
3. Национална програма за реформи на Република България (2011 – 2015 г.). Министерство на финансите, 2011. <https://www.minfin.bg/bg/867>.
4. Преглед и препоръки на ОИСР за България: Прегледи на ОИСР на оценката и оценяването в образованието: България. Организация за икономическо сътрудничество и развитие, 2021. <http://oecd-ilibrary.org>
5. Преподавателска работна сила в България: бележка за политиката и препоръки. Група на световната банка, 2020. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36796/P1713420c9bba4010081f703ec7abe30cca.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
6. Основни показатели за Стратегическата рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите за периода 2020 – 2030 г. Агенция на ЕС за основните права. Резултати от проучване на ромите през 2021 г. и 2022 г.
7. Преподавателска работна сила в България..., 2020. Достъпно на: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36796/P1713420c9bba4010081f703ec7abe30cca.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

ЛИТЕРАТУРА

- ИВАНОВА, К.; МАНОЛОВА, Д., 2017. *А някога наричаха образованието ни „Българското чудо“*. <https://newme.bg/articles/nyakogabarichat-obrazovanieto-ni-blgarskoto-chudo>.
- НСИ. 1992. *Статистически справочник*.
- НСИ. 2020. Национален статистически институт. (<https://www.nsi.bg/bg/>).
- НСИ. България '96: *Социално-икономическо развитие*. 1997. София: Статистическо издателство и печатница.
- ХРИСТОВА, В., 2009. Оряването на просветата изпреварва демографията: За 19 години в България са закрити близо 40 на сто от училищата и половината детски градини. <http://old.duma.bg/2009/0609/200609/obshtestvo/ob-9.html>.

- ЮНЕСКО, 2011. МСКО: Международна стандартна класификация на образованието. <https://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-iscled>.
- Classroom teachers and academic staff by education level, programme orientation, sex and age groups. online data code: educ_uoe_perp01, 2023.
- EUROSTAT. Regions in Europe: 2022 Interactive Edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/regions/>.
- KOULOV, B., 2020. *Europe's Core-Periphery Relations and Horizontal Disparities*. Sofia: AzBuki National Publishing House.

REFERENCES

- EUROSTAT. 2023. Classroom teachers and academic staff by education level, programme orientation, sex and age groups. online data code: educ_uoe_perp01, 2023.
- EUROSTAT. 2022. Regions in Europe: 2022 Interactive Edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/regions/>.
- HRISTOVA, V., 2009. Education cuts outpace demographics: Nearly 40 percent of schools and half of kindergartens have closed in Bulgaria in 19 years. <http://old.duma.bg/2009/0609/200609/obshtestvo/ob-9.html>. [In Bulgarian].
- IVANOVA, K. MANOLOVA, D., 2017. Once they called our education "The Bulgarian Miracle". <https://newme.bg/articles/nyakoga-narichat-obrazovaniето-ni-blgarskoto-chudo>. [In Bulgarian].
- KOULOV, B., 2020. *Europe's Core-Periphery Relations and Horizontal Disparities*. Sofia: AzBuki National Publishing House.
- NSI. 1992. *Statisticheski spravochnik*. [In Bulgarian].
- NSI. 2020. *Natsionalen statisticheski institut*. (<https://www.nsi.bg/bg/>). [In Bulgarian].
- NSI. *Bulgaria '96: Sotsialno-ikonomichesko razvitie*. 1997. Sofia: Statisticheskoto izdatelstvo i pechatnitsa. [In Bulgarian].
- UNESCO, 2011. МСКО: Mezhdunarodna standartna klasifikatsia na obrazovaniето. <https://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-iscled>.

CHALLENGES FACING THE BULGARIAN EDUCATION SYSTEM IN THE POST-SOCIALIST PERIOD

Abstract. The assessment of the current state of the educational system in Bulgaria does not meet the European and national expectations, based on a number of indicators. The main objective of this research is to compare and analyze the dynamics of the system in the period after the changes of 1989 and based on the revealed trends, to identify and rank its challenges, given their importance for the quality of the social capital, created by the system. Objects of the study are the main elements, including the inputs and outputs of the system of preschool and school education in the country: from ISCED-0 to ISCED-3, according to UNESCO's International Standard Classification of Education. The author uses official data, comparative analyzes and assessments of the National Statistical Institute, Eurostat and other European institutions, the World Bank, as well as publications by Bulgarian experts. The results disprove the hypothesis that the decrease in the country's population in the post-socialist period is the main reason for the reduction in the number of schools and teaching staff. Among the most important challenges facing the Bulgarian education system, the problems at the system's input (the school infrastructure, predominantly, at the MSCO-0 level) stand out, as well as the quantity of basic elements of the system, such as teachers and schools. Emphasis is placed on the geospatial aspect of the ongoing deepening of the identified challenges.

Keywords: education system; Bulgaria; tendencies; challenges; social capital

✉ **Prof. Boian Koulov**

WoS Researcher ID: P-9448-2018

ORCID iD: 0000-0003-0732-254X

Climate, Atmosphere and Waters Research Institute

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

Emails: bkoulov@cawri.bas.bg